

Tonček Kregar

Božidar Godec: Spomini lovca na taborišče smrti

»Brutalnost se lahko sčasoma pozabi, premosti, ako pa ti kdo oskruni dušo, te ponižuje v tvojem intelektu: to povzroča za vedno dosmrtno sovraštvo.«

Med Slovenci, taboriščniki v Dachauu, je bil tudi celjski inženir rudarstva Božidar Godec (1900 – 1976). V Hrastju pri Limbušu rojeni Godec je prihajal iz narodno zavedne in prosvetljene družine, saj je bil njegov oče Anton nadučitelj v Limbušu, posestnik, vinogradnik, ustanovitelj tamkajšnje hranilnice, obenem pa strasten ornitolog, ki je napisal več znanstvenih del, med drugim je na otoku Palagruža dve leti preučeval selitev ptic in za svoje delo prejel tudi več priznanj in odlikovanj.

Božidar Godec se je karierno selil po Jugoslaviji, med drugim je v začetku tridesetih let dvajsetega stoletja služboval v rudniku Ljubija v Bosni, kot profesor rudarstva učil v srbskem Knjaževcu in rudarski šoli Celju, kjer se je tudi ustalil in ustvaril družino (sin Jurij je bil rojen leta 1932 v Ljubljani). Bil je tudi geometer na regulaciji Savinje od Tremarja do Celja. Že leta 1941 se je vključil v odporiško gibanje na območju Laškega. Na njegovem domu so se zbirali aktivisti Osvobodilne fronte, sodeloval pa je zlasti pri zbiranju orožja in drugega materiala za partizanske enote, do katerega je zaradi svoje službe in položaja imel dostop. Po izdaji ga je 19. avgusta 1942 gestapo aretirjal in odpeljal v celjski Stari pisker, v katerem je bil zaprt skoraj pet mesecev. Očitno zbrani dokazi proti njemu niso bili tako obremenjujoči, da bi, kot stotine drugih sotrpinov, končal pred strelskim vodom na dvori-

Božidar Godec v študentskih letih (1924–1925)
(Muzej novejšje zgodovine Celje)

šču celjskega ali mariborskega zapora, ampak je bil januarja 1943 s transportom poslan v Dachau.¹ V

¹ SI AS 1931, RSNZ SRS, šk. 856, mapa 117-5, Seznam oseb, ki so ostale do konca vojne v koncentracijskem taborišču Dachau. V njegovi personalni mapi oz. kartoteki članov zveze borcev NOV, ki jo hrani MNZC, je kot dan aretacije

njem, oz. v enem od njegovih zunanjih taborišč je ostal vse do osvoboditve.²

Čeprav se je po vojni v okviru preiskave domnevnega sodelovanja dachauskih taboriščnikov z Gestapom in v širšem kontekstu Dachauskih procesov, omenjalo tudi njegovo ime, ni podatkov, da bi tozadevno bil kakorkoli preganjan oz. prizadet.³ Pač pa je kot strokovnjak zasedal pomembne položaje po vsej Jugoslaviji ter bil za svoj prispevek v NOB leta 1962 odlikovan z Medaljo za zasluge za narod.

Svojo taboriščno kalvarijo je opisal deset let po vrnitvi iz Dachaua, pod naslovom *Spomini lovca na taborišče smrti*, pri čemer že sam naslov priča o lovski strasti, ki jo je podedoval po očetu. Skoraj petnajst strani dolg tipkopis ni bil nikoli objavljen, leta 2024 pa je po zaslugi potomcev skupaj z ostalo taboriščno zapuščino (obleka, portret, taboriščna številka...) našel svoj prostor v Muzeju novejši zgodovine Celje. Na tem mestu ga objavljamo v povsem avtentični obliki, brez uredniških in lek-torskih posegov.⁴

Božidar Godec: Spomini lovca na taborišče smrti

Preteklo je že nekaj let od največje zablode nemške kulturnosti – od dobe zloglasnih koncentracijskih taborišč in ker postajajo spomini teh, ki so tam prebili leto, dve, tri in tudi štiri z dneva v dan bolj medli in ker je teh tudi z vsakim dnevom vedno manj, vredno je nam lovцем – dahavcem zbuditi spomin ob priliki 10-letnice osvoboditve na tista ponižanja in opisati za tiste čase tako značilne dogodke.

Stari dahavec ali Kazetler, kakor smo se ponosno imenovali je v svoji žalosti bil podvržen tipični hierarhiji vsakega zapora ali taborišča. Novinec naj si/bo pri vojaki – tam je regrut poznani tip prišleka ali pa v taborišču, je pač novinec, in treba je, da preteče gotova doba, da se znajdeš v kaosu deset tisoč ljudi. Starega dahavca si spoznal ne samo po obleki, ki si jo je znal priorganizirati, vse njegove kretnje rok, nog, orlovska izvežbanost pogleda na levo, desno, spredaj in obenem za hrbtom, drža, značilno gibanje ušes, da se ujame vsak sumljivi glas esesovskega stražarja – vse to je rezultiralo tipičen profil Himlerjevih sužnjev, ki so nosili leta in leta mučno težo ujetništva in silo nehotene skupnosti.

Kdor pride iz samote in kdor je bil tam dolgo, smatra za največjo srečo priti in najti se med ljudmi.

Ali ni paradokso, da si je vsak dahavec želel biti sam, čisto sam! Sila, ki te je pritisnila, da si vsak dan, vsako minuto živel v družbi drugega, katerega je mučila ista uničujoča mora ujetništva – ta sila je naravni nagon človeka preobrazila v nekaj protislovnega.

Ti nisi človek, Ti si samo številka, kos lesa, ki ga reka z drugim splavlja in ki končno čaka, da ga reka nekje naplavi, kjer bo ta les tam zgnil.

Leta in leta preidejo. Po hladnem vetrovnem zimovanju pride spomlad, ki nam jo naznanjajo drevoredni topoli v glavni taboriščni ulici, nato poletje s svojo pekočo vročino in končno pisana jesen s svojim svežim krompirjem, plavim zeljem in svinso peso.

Ti pa životariš tja v en dan in čakaš na smrt pod počasi vrtečimi se kamni večnega mlina. Koliko želja vsaj enkrat sebi dokazati, da si še človek – ne samo

naveden 17. 8. 1942, zaporniški meseci v Starem piskru pa niso zabeleženi, čeprav Godec to obdobje v spominskem zapisu tudi sam omenja.

² V omenjeni kartoteki je ob Dachauu kot kraj internacije naveden tudi Kottern, ki pa ga Godec v svojih spominih zgolj bežno omenja. Gre za Kottern – Weidach, eno izmed 169. zunanjih izpostav taborišča Dachau. V prostorih tamkajšnje tekstilne tovarne so taboriščniki izdelovali letalske dele za podjetje Messerschmitt. (KZ-Außenlager Kottern-Weidach – Wikipedia, pridobljeno dne 24. 01. 2025) Božidar Godec je najverjetneje prav tam dočakal osvoboditev, o čemer pa, žal, v spominih ne piše.

³ SI AS 1931, RSNZ SRS, šk. 837, mapa 100-6, Seznam agentov in nemških uslužbencev med vojno. (Za posredovanje podatkov iz Arhiva RS se zahvaljujem dr. Tadeju Cankarju.)

⁴ Za digitalizacijo tipkopisa se zahvaljujem študentki Pii Žižek.

Ing. Godec Božidar.

SPOMINI LOVCA NA TABORIŠČE SMRTI.

Preteklo je že nekaj let od največje zablode nemške kulture - od dobe ~~zlo~~ glasnih koncentracijskih taborišč in ker postaja spomini teh, ki so tam prebili leto, dve, tri in tudi štiri dneva v dan bolj medli in ker je teh tudi z vsakim dnevom vedno manj, vredno je nam lovcem - dahavcem zbuditi spomin ob priliki 10-letnice osvoboditve na tista ponižanja in opisati za tiste čase tako značilne dogodke.

Stari dahavec ali Kazetler, kakor smo se ponosno imenovali je v svoji žalosti bil podvržen tipični hierarhiji vsakega zapora ali taborišča. Novinec naj si bo pri vojaki - tam je regrut poznani tip prišleka ali pa v taborišču, je pač novinec, in treba je, da preteče gotova doba, da se znajdeš v kaosu 10.000 ljudi. ~~Kakakaka~~ Starega dahavca si spoznal ne samo po obleki, ki si jo je znal priorganizirati, vse njegove kretne rok, nog, orlovska izvežbanost pogleda na levo, desno, spredaj in obenem za hrbtom, drža, značilno gibanje ušes, da se ujame vsak sumljivi glas ~~in~~ esesovskega stražarja - vse to je rezultiralo tipičen profil ~~Hitlerjevih~~ sužnjev, ki so nosili leta in leta mučno težo ujetništva in silo nehotene skupnosti.

Kdor pride iz samote in kdor je bil tam dolgo, smatra za največjo srečo priti in najti se med ljudmi.

Ali ni paradokсно, da si je vsak dahavec želel biti sam, čisto sam! Sila, ki te je pritislila, da si vsak dan, v sako minuto živel v družbi drugega, katerega je mučila ista uničujoča mora ujetništva - ta sila je ~~osnoven~~ nagon človeka preobrazila v nekaj protislovnega.

Ti nisi človek, Ti si samo številka, kos lesa, ki ga reka z drugim splavlja in ki končno čaka, da ga reka nekjenaplavi, kjer bo ta les tam zgnil.

Leta in leta preidejo. Po hladnem vetrovnem zimovanju pride spomlad, ki nam jo naznanjajo drevoedni topoli v glavni taboriščni ulici, na to poletje s svojo pekočo vročino in končno pisana jesen s svojim svežim krompirjem, plavim zeljem in svinsko peso.

Ti pa životariš tja v en dan - in čakaš na smrt pod počasi vrtečimi se kamni večnega mlina. Koliko želja vsaj enkrat sebi dokazati, da si še človek - ne samo lakota, žeja, utrujenost, suženj in rezultat bednega dneva, izmučen, kaznjenec številka ta in ta.

Le mnogo samozavesti je lahko obdržalo dahavca nad vodo - naravni nagon lik živinskemu za svoj obstoj in dokler je tak individij bil močan dovolj svojo individualnost zatreti, sebe izključiti, ne misliti na svojo preteklost, na svojo družino, na svoj dom, je postal pust ujetnik ter le tako imel moč se boriti za svoje golo življenje.

Ako pa te je znova zazebló, ko si prečital pismo žene in spodaj videl otroške črke sina, ako so se pojavili spomini na srečne domače slike - tedaj so se otprle stare rane in nova so začele krvaveti v tvoji duši.

Naslovna stran tipkopisa (Muzej novejšje zgodovine Celje)

lakota, žeja, utrujenost, suženj in rezultat bednega dneva, izmučen kaznjenec številka ta in ta.

Le mnogo samozavesti je lahko obdržalo dahavca nad vodo – naravni nagon lik živinskemu za svoj obstoj in dokler je tak individij bil močan dovolj svojo individualnost zatreti, sebe izključiti, ne misliti na svojo preteklost, na svojo družino, na svoj dom, je postal pust ujetnik ter le tako imel moč se boriti za svoje golo življenje.

Ako pa te je znova zazeblo, ko si prečital pismo žene in spodaj videl otroške črke sina, ako so se pojavili spomini na srečne domače slike – tedaj so se odprle stare rane in znova so začele krvaveti v tvoji duši.

Kako se je potem čuditi, da je dovedla čisto navedna beseda izrečena od tovariša, ali kako slučajno nehoteno vprašanje pravo eksplozijo v tebi. Ljudje, ki živijo v takih okoliščinah med seboj, ki se morajo medsebojno podpirati, ki si medsebojno lajšajo težke ure ter ubijajo domotožje, so si med seboj kaj radi nevšečni. Sklepajo se prijateljstva, pa tudi sovraštva se pojavijo, ki trajajo še preko te dobe. Da – kriza se imenuje tako razpoloženje. Preko teh kriz je bilo treba preiti, premostiti jih je bilo treba za vsako ceno, kajti ni bolj rahločutnega bitja, kakor je ujetnik.

Ta se sicer zna tudi smejati. Vendar je njegov smeh poln histerije, ki služi samo zato, da poedinega spravi preko te krize.

»Ne morem več, tega ne prenesem več!« te besede so značilen alarm za vso okolico. Pogum in intuitivna moč kakega tovariša – pa je kriza prebrodena, sicer je vesel samo-morilec na od elektrine nabiti žici, ki je obdajala pošastno in tako značilno vsako taborišče.

Pa tudi laži so bile koristne. Obstojala je v taborišču cela skupina ljudi, ki so si dnevno izmišljevali najrazličnejše senzacionalne novice, ki so imele na dušo ujetnika blaženo dejstvo. Zapadna vojska se je gotovo izkrcala stokrat prej v Franciji, tako da takrat, ko se je zares, nihče ni mogel verjeti in šele ko so ujetniki, ki so delali v tovarnah zunaj taborišča to vest potrdili, sem verjel resničnosti te novosti.

Zapor v taborišču je v svojem bistvu čisto nekaj drugega kakor zapor v ozkem prostoru jetniške celice.

Ko sem jo premeril mnogo in mnogokrat stopajoč od okna do vrat v petih korakih, ko sem nešteto krat iskal vsako poškodovano mesto v ometu zidu in čital napise nesrečnikov, ki so bili pred menoj v zloglasnem »piskru«, sem bil nemiren in s strahom čakal, kedaj se odprejo vrata brez kljuke; vendar vedel sem, da se odprle bodo. Enkrat se morajo odpreti in po petih mesecih so se res tudi. V ozki mali celici je vladala neka specifična psihoza, psihoza upanja, bojazni, duševne impresije in borbe proti nečloveškemu mučenju in pretepanju. Vladala pa je tudi strašna psihoza nezaupljivosti proti sotrpinu, kajti videl sem pred seboj le vohuna in se bal, da vsako misel slišijo in ujamejo celo puste stene celice.

Ujetnik taborišča pa je podvržen drugi miselnosti. Tak ujetnik ima možnost se gibati prosto na površini tudi nekaj tisočkrat večji kakor v celici; tam lahko govori, s katerimi se mu le zljubi in v taborišču tudi dela in hodi na delo tudi izven taborišča ter pride tako v stik z ljudmi, ki delajo v takih delavnicah po svobodni pogodbi. Skratka, mi smo jim rekli civili.

Zavest, da spada človek v taborišču v one vrste ljudi, ki imajo samo dolžnosti a nobenih pravic, ta zavest ustvarja v ujetniku brezprimerno ponižujočo psihozo, ter ga spravi na pasivnato brezdušne snovi.

Razmerje ujetnika do uniformiranja je določeno in odvisno od avtoritete njegove od nikogar omejene volje. Smrtna glava na njegovi kapi je njihova iniciativa, ujetnik mora se samo slepo pokoravati. Ujetnik je kakor zvezan vol, ki je odvisen od brutalnosti mesarja. Kolikokrat sem se spomnil slike iz pastirske otroške dobe. Ujetnik je kakor obad, ki mu otroci vtaknejo v telo travno bilko, a ga potem v svoje veliko veselje spuste v zrak, da vzleti svoj zadnji polet.

Da – to je bil Dachau 20-tega stoletja.

Masovni umor, glad, brutalnost, smrtni ples, – še več – sistematsko uničevanje duše ujetega človeka in to je bil največji zločin nemške rasne kulture. Brutalnost se lahko sčasoma pozabi, premosti, ako pa ti kdo oskruni dušo, te ponižuje v tvojem intelektu: to povzroča za vedno dosmrtno sovraštvo.

Nemški vojni stroj se je v svoji neizprososti podil proti vzhodu Evrope: bil je kakor vrtavka, ki se vrti vsled sredobežnih sil kar naprej in vsa Nemčija je bila en sam odmev kovinskega zmagovalnega kričnega glasu fanfar.

V koncentracijskem taborišču so nas gnali na prostor za apele, kjer smo poslušali lajanje Hitlerja in spremljajočo zmagonosno pijano hreščečo godbo.

Esesovci so nam prinašali s ponosom vedno nova poročila o potopljenih brutoregister tonah in, da bo vojne kmalu konec ter, da bo šele potem za nas prišlo pravo delo – dviganje ruševin in obnova Nemčije.

Torej sužnji še naprej!

Po teh dogodkih – posebno pa po Stalingradu pa je zapihal v taborišču nov veter. Ujetniki so bili naenkrat prebrani po poklicih ter uporabljeni kot delovna sila v vojni industriji, v raznih delavnicah, v tovarni konzerv, pri montaži industrijskih objektov, v tovarni kablov in v raznih šivalnicah uniform. Stražarji niso imeli več pravice ljudi brezsmiselno ubijati, napraviti nanje prosti lov, ako se jim je hotelo zabave; celo hrana se je takrat nekoliko izboljšala in tisti, ki so delali so dobili za malico kosček kruha z margarino, edino maščobo v celi vrsti izbranih taboriščnih jedi, kakor je to bilo rdeče zelje, svinjska pesa, vodena krompirjeva juha, letalsko pivo in nedeljske juhe s redko plavajočimi rezanci.

Takrat je bila taboriščna parola: da je prisilno delo v Nemški vojni industriji samo kratka predhodna preiskusna doba ter, da bodo ujetniki nato spuščeni in se zaposlili kot svobodni delavci v Nemčiji. Mnogi so upali – mnogi pa so dvomili v to čudno dobrohotnost nemške soldateske in zadnji so imeli prav. Taboriščno mučenje se je nadaljevalo, samo v nekoliko zabubani obliki in neverjetne primitivne življenjske razmere so še poslabšale stanje v taborišču, kajti 14–16 urni delavnik pod divjimi, vedno priganjajočimi besedami kapov kriminalcev in nekaterih kapov Poljakov je ujetnike izčrpavalo do skeleta.

Uničevanje ujetnikov je zamenjal nov način – način industrializiranega umora.

Umori kot privatna zabava stražarjev so sicer prenehali, vendar pretepanje izmučenih ujetnikov

je šlo naprej in temnice za taboriščno kuhinjo so bile vedno polne nesrečnikov. Te temnice, imenovane bunker so bile trepet vseh taboriščnikov, kajti kdor je sedel v njih ni dobil več tednov zadostne hrane. Vendar so umori bili že masovni ter dosegli proti koncu taboriščnih dnevov tudi 150 žrtev dnevno, kajti umor taboriščnika je bila tudi smrt vsled pegavca in drugih za taborišče značilnih bolezni. Tudi najbolj stroga higijena v tem kaosu ljudi ne bi mogla preprečiti širjenje te ušivljive bolezni.

Umor je bilo izstradanje, umor: duševno mučenje, umor: nenasitno prisilno delo.

V tistih časih, ko je ujetnik postal za nemško vojno industrijo neki element delovne sile je v taborišču nastal delovni urad. Načeloval mu je SS oficir, ostala mesta pa so zasedli ujetniki sami, večinoma Nemci, a proti koncu je bilo tudi nekaj Jugoslovancev. To je bila v taboriščni hijerarhiji najvišja stopnja in tako-rekoč sigurno mesto za izognitev vseh smrtnih transportov, vseh eksperimentov štabnega zdravnika Dr. Rascherja v zastekleni kabini, iz katere so izsesali zrak, kakor da si v višini 10.000 in tudi 15.000 m in tudi vseh poizkusev univ. profesorja in člana Viljemovega instituta Dr. Klause Schillinga na takratni malarični postaji. Izognil pa se je tudi tak taboriščnik visoke hijerarhije poiskusni injekciji flegmoničnih obolenj ali pa skoraj vedno s smrtjo končanega poiskusa Dr. Rascherja držati izmučeno telo ujetnika 2 uri in še več v ledeno hladni vodi, nakar so ga onesveščenega vrgli v posteljo med naga telesa dveh ujetih žensk iz Ravensbrücka, da ga z svojo telesno toploto zbude zopet k življenju.

Nacionalsocialistična medicina je osnovala svojo znanost na skrunjenju človeka ter zgubila popolnoma svoj človeški etos.

Taboriščni delovni urad je imel nalogo zbirati za poedine delovne komande ujetnike pa tudi izbirati delovno silo za t. zv. zunanje komande Dachaua, tudi koncentracijska taborišča, ki so ležala v območjih vojne industrije večinoma v Allgau-u na Bavarskem. Vsaka taka komanda je imela svojega kapo, ki je bil ali nemški kriminalcec ali pa kar je bilo večino-

ma slučaj politični ujetnik Nemec ali Poljak. Proti koncu 1945 leta je bilo tudi nekaj kapov Slovencev. Vloga kapa je bila za ujetnike življenskega pomena. Če je bil kapo kriminallec je pomenil strah in trepet političnih ujetnikov; ako pa je bil politični ujetnik, se je njegova vloga spremenila v čuvanje ujetnikov, ker takoj je opozoril svoje ljudi, da se bliža nevarnost. Mnogo Slovencev pa ne hrani dobre spomine le na nekatere redke kape Poljake, ki se niso znali zoperstaviti brutalnosti esesovskih priganjačev. Ne morem in ne smem tukaj pozabiti kapa plantaže Waldhausera iz Št. Petra pri Celovcu, ki je za nas Slovence imel vedno budno oko ter nas čuval in ščitil kjer je le mogel, saj je sam govoril po naše.

Tako je v zgodnji spomladi 1944 leta iz taboriščnega delovnega urada naletel v glavni taboriščni ulici na mene Hans ter me izpraševal, ako znam kaj botanike. Hans je bil nemški socialist ter že od 33 leta v taborišču. Bil je po poklicu profesor. »Da botanike znam le toliko, kolikor mi je dala srednja šola in nič več«. Delal sem takrat na plantaži pri ureditvi botaničnih gred zdravilnih rastlin, plantaža je bila za taboriščem, ter je smatral, da že poznam zdravilna zelišča. Povedal mi je novost, da je esesovski intendant taborišča Filipek prišel na idejo, da je treba zbirati zelišča, ki bi se surova pridodavala enolični hrani ujetnikov in s tem napravil korak proti skorbutu, ki je začel nadlegovati veliko število taboriščnikov.

Naj bom pripravljen in naj ostanem doma. Tako sem čakal teden dni in se skrival po blokih, dokler me neki dan nenadoma pokliče stražar in odvede na komandaturo taborišča. Tam me postavi pred neka vrata v prvem nadstropju in zaukaže čakati. Ne pomnim ali so kedaj ure trajale tako dolgo, kakor tiste minute čakanja. Vse se je odprlo pred menoj – do natančnosti sem skušal najti tega, ki me je izdal prenašanja tajnih taboriščnih poročil, raznih vesti, ki so mi jih donášali Čehi, med njimi Dr. Blaha in Marek iz Prage, v duhu sem si sugeriral, kako bom reagiral na srepa vprašanja gestapovca in že sem se videl v temnem bunkerju za taboriščno kuhinjo. Ko se prikaže doglavniški oficir, kateremu sem se predstavil po smešni, nečastni taboriščni formalnosti: »Ujetnik ta in ta, šte. ta in ta, prosim tega in tega dovoljenja za vstop«. Tišina. Mož vstopi v sobo in

me pusti samega. Tako čakam skoraj celo uro. Nato se odpro na drugi strani vrata in pokliče me neki debeli civilist s tipično bavarsko izraznostjo, pa vendar duhovitega obraza. Običajna vprašanja slede: Vi ste Jugoslovan? Študirali v Ljubljani? – Da. Botaniko – da. Postaja mi vroče. Pri profesorju Jesenkotu? Da. Znano ime. Da. Hm! Zakaj sem v taborišču? Molčim. Kadite? Da. Kontakt še ni postavljen, ker vidim pred seboj le gestapovca. Končno pove, da ima stolico za botaniko na monakovski univerzi! Ali je to samo pretveza in zanka? Ne verjamem. Takoj nato izvleče iz velike mape slike. Gre na konec sobe in vpraša kakor v srednji šoli profesor botanike, kaj je to in kaj je to. Slede odgovori slovenskega izobraženca, ki se je zanimal za gobarenje ter na gredah zdravilnih zelišč na plantaži taborišča dan za dnem prečitaval nedolžne napise tablic pri vseh mogočih rastlinah: *Achillea millefolium*, *angelika silvestris*, *tussilago farfar*, *verbascum thapsiforme*, *pulmonaria officinalis* in celo *gentiana germanica* seveda. Še ni dosti!

Izvleče is druge mape nove risane pole, – glej ga – gobe! To bo že lažje. Z debelim prstom pokaže na *boletus edulis*, naš užitni goban, na kukmak, *psaliota arvensis* in dežnico.

Mož ni zdaleka slutil, da je moj poklic riti pod zemljo in ukaniti rudarskega škrate, ki tako rad skriva zemeljske zaklade in, da mi je botanika le v toliko znana, v kolikor je nekdanje rastlinstvo ustvarilo naše premogokopne sklade.

Vražja preiskušnja je bila končana – prvič mi je sovražnik v taborišču podal za slovo roko.

Drugi dan ob peti uri po apelu že stoji ob meni mlad stražar z nemškim policijskim psom, ob moji strani pa dvoje neznanih tovarišev. To je bila tako zvana botaniška komanda – unikum v dachavski nesmiselnosti.

Nekje nam je nekdo vtaknil v roke ročne jerbaze in hajd iz prvega zidu – drugega zidu in tretjega zidu v okolico Dachaua.

Mojima tovarišema je sijalo veselje iz obrazov. Visok široko-plečati še razmeroma malo izčrpan je bil moj tovariš Tadej – govoril je jasno mehko poljščino – bil je samo z živci že precej na ostrini. Imel je za seboj že štiri semestre prava na varšavski univerzi.

Vsaka beseda v njem je izražala brezmejno mržnjo na svoje tlačitelje. Drugi je bil isto tako Poljak, 20-letni mož z bistrimi pogledi – bil je ujet v vojski in po poklicu kravar. Stjepan smo ga klicali in jaz sem mu dal naziv Bathory ker je iz meni nerazumljivih vzrokov se vedno delal norce iz Rusov. Saj je dobro vedel, da je poljski kralj Stefan Bathory hotel osvojiti Moskvo. Tadeuš je imel tudi vedno seboj malo knjižico, podobno prvi izdaji Prešernovih pesmi, naslov ji je bil: *Pan Tadeusz*, ep poljskega pisatelja Mickiewicza. Z navdušenjem domoljuba mi je čital iz te knjige posebno rad lovske prizore. Knjigo je čuval v tajnem izrezu pod suknjo in mi je še danes uganka, kako jo je vtihotapil v taborišče in od kod.

Vsak dan se je menjal stražar, ki nas je spremljal po okolici in sosednih vaseh Dachaua. Vsak dan je bilo potrebno stražarja prepričevati, da so zdravilne rastline zelo redke in da je potreba daleč iz močvirja ali v gozd, da jih nabere vsak poln jerbas. In tako smo se navadno nazaj grede ustavili ob kaki poljski cesti in nabrali poln jerbas rmanovega listja, katerega so potem kuharji razsekljali in zmetali v kotel krompirjeve juhe, ki je s svojimi bornimi kalorijami morala zadostiti lačne ujetnike.

Od stražarjev je bilo potem odvisno ali je to »pri-silno delo« postalo muka ali pa le običajen pohod v okolico, kajti posebno nevarno je bilo iskanje gob po Dachauskih hostah. Vse troje nas ujetnike je neki tak boječi stražar postavil v vrsto pet korakov eden do drugega in tako smo kakor v strelcih prehodili hosto, on zadaj s puško na gotovs – s psom na vrvi – mi pa v frontni črti naprej. To vem, da je tisti dan vsaka goba bila strupena – molčali smo ves dan.

Vendar ko je prišel čas zbiranja gob, intendant kuhinje je že poskrbel, da so gobe bile oddane zunaj taborišča za esesovsko kuhinjo. Tako so bili tovariši v taborišču deležni gob le v toliko, v kolikor smo jih pod obleko pritihotapili skozi vrata v taborišče.

Spomnim se nekega takega prizora. Nekje smo našli travniške šampinjone. Tudi Tadej jih je takoj spoznal, ker jih je jedel in nabiral v močvirnem Polesju, od kod je bil doma – Bathory pa je strašno nezaupljivo gledal na te pečurke in svaril mene, naj vse pustimo. Doma je bil iz Galicije, daleč na kmetih in pečurke sploh ni jedel. Pa pridemo do intendanta, ki nam veleval vse oddati v njihovi kuhinji. Tam me

ves divji pokliče neki esesovec – očitno kak doglavinik ter zaukaže, da sedem v kuhinji – češ najprvo bomo na tebi – slavinar – preiskusili jed. Toda kuhar se je muzal – spoznal je zablodo, zamastil je ponvo, gobe začinil in jedel sem po tolikih letih pečene pečurke. Okrog mene pa so stali esesovci in s pravim sadizmom so me gledali, kako delam samomor! V njihovih očeh je sijala perversnost tako, da sem se že začel bati, da ni primešal morda kdo od njih k jedi kakega strupa. Vendar sem se šampinjonov najedel in še polne žepe pritihotapil v taborišče za prijatelje.

Tako sem potem vedno pri oddaji gob skušal dvmi v njih užitenost ter silil v to, da jih prvi preiskusim. Včasih se je posrečilo – vendar le včasih.

Dachau je visoka močvirnata planota in na severnem robu tega močvirja leži taborišče. Zato je vsa okolica okrog taborišča močvirnata. Severni del pokrajine pa je nizko gričevje, podobno Dolenjski in zelo rodovitno. Na severni strani nizkih gričev so smrekovi gozdovi, južna stran pa posejana s skrbno obdelanimi polji. V taki prirodi ima divjačina ugodne pogoje za razvoj. Ni ga bilo pohoda v okolico, da ne bi videli po nekoliko komadov srnjadi, posebno zjutraj in zvečer. Srnjad je lepo razvita in rogovje zelo podobno domačemu. Povsod so bile narejene visoke preže, krmišča in solnice. Jelenjad se je zadrževala severno od Dachaua v velikem gozdu, skrbno negovana od rusastega logarja, katerega smo velikokrat srečali in ki nas je vedno nevoljno opazoval kako smo križarili po njemu v brezskrbnem revirju. Kajti povsod so ob robe gozdov stali napisi, ki so prepovedovali vstop v gozd! Tudi table »ne vznemirjajte divjačine« niso bile tako redke. Vendar šlo je za »višje cilje«, za zbiranje gob in v senci je bilo tudi prijetneje!

Pač pa nisem opazil lepe jelenjadi, tudi rogovje ni tako razvito kakor pri nas v Bački in Slavoniji. Tudi zajcev ni bilo toliko kakor pri nas – pač pa mnogo fazanov.

Neposredno za taboriščem skoraj do reke Amper je bil živalski vrt. Obdan je bil z visokim zidom – na sredi pa je bil majhen ribnik z lovsko hišico. V začetku, ko so še bili v taborišču sami nemški politični ujetniki je bila tu razna divjačina – potem pa je

postal živalski vrt masovni grob ujetnikov, proti koncu 44 leta pa so v tem živalskem vrtu začeli gojiti razna zdravilna alpska zelišča. Ko smo tako enkrat prekopavali blizu ribnika neko parcelo in pripravljali površino za saditev encijana, smo naleteli čisto nizko pod rušo na množično grobišče in še progaste uniforme niso bile slečene iz ujetnikov. Kmalo smo si razložili, od kod to grobišče – saj so ujetnike navadno zažigali v krematoriju. Na znotranji strani vrtnega zidu je bil ves zid okrušen od strelav in svinčenke smo še izkopavali iz zidu, svinčenke, katere so prebodle telesa nesrečnih fisilirancev.

Lovišče vzhodno taborišča in lovišče na plantaži je bilo najemniško. Posedoval ga je esesovski general Pohl – Monakovski prvenec in nekaj pobočnik Himlerja, ki je bil komandant vseh smrtnih taborišč: Dachaua, Mautthausena, Natzweiler-a, Flossenburga, Lublina, Guzena itd. Ta general je imel posebno na ujetnike, ki so delali na plantaži piko, ter je sam osebno večkrat preiskoval steklene rastlinjake in pisarne, kjer so delali ujetniki in stikal za dozdevnimi skritimi radijskimi sprejemniki. Vse mu je prišlo na um, vse je spreobrnil in razmetal, da bi pa pogledal za stikalno ploščo v mlinu za nemški poper – tu mu je manjkalo tehničnega znanja – bil je namreč pred letom 1932 monakovski obrtnik – kajti tam je bil res skrbno skrit in montiran sprejemnik.

General Pohl je od časa do časa prišel na obisk na plantažo taborišča, kjer je tudi stanoval ali pa se je pripeljal na obisk komandantu plantaže Vogt-u, ki je bil doma iz Banjaluške okolice. Na plantaži pa sta stanovala tudi dva častna politična ujetnika Avstrijca – neki diplomat, ki so ga Nemci poslati v Dachau naravnost iz Prage, kjer je bil v diplomatski službi Avstrije ter Canaval – drugi visoko izobraženi urednik bivšega dunajskega časopisa – »Telegraf«.

Godčev portret iz Dachaua, ki ga je leta 1944 naslikal njegov poljski tovariš Porulsky (Muzej novejšje zgodovine Celje)

Ta bivši diplomat je imel nalogo osebno streči generala Pohla in tako smo zvedeli za nas ujetnike najlepšo novost, ki nas je razveselila, nam dala pogum in vedno in zopet vedno pomagala prebroditi duševne krize.

Vogt in Pohl sta sedela v sobi ob geografskih kartah Rusije – avstrijski diplomat pa je pred malce priprtimi vratmi čakal v predsobi s taso kave, mleka in kruha v roki. General Pohl se je ravno vrnil z ruske fronte ter razlagal katastrofo, katera se tam pripravlja. Bilo je to v zgodnji spomladi leta 1944.

Besedo za besedo si je ta avstr. diplomat zapomnil in nam toplo prinesel v barako na plantaži kjer smo delali Canaval, poljski slikar Porulsky, Leon Kiziazolucki, bivši adjutant maršala predvojne Poljske Jožefa Pilsutskega, Čeh Marek, bivši šef varnostne službe prezidentove pisarne na Hradčanih in še neki

poljski profesor, katerega ime je bilo tako težko si zapomniti za naše slovensko uho.

Novica je bila tako važna, da sem jo sklenil takoj prenesti naprej. Hitim proti skupini ujetnikov, ki so ravno obirali cvetje pljučnika ter naletim tam na prvega Slovenca inž. Lavrič Rudolfa iz Ljubljane, kateremu hitro povem splet presenečenj – avtentičnih dokazov nemške agonije, ki se je za Stalingradom za nas vlekla tako čudno počasi.

Začudo – Pohl, ki je navadno ostal v Dachauu samo en dan, se je tokrat ustavil na plantaži v lepem upravnem poslopju. Rano zjutraj ga vidim, kako pride iz plantaže s šoferjem in puško na ramenih. Pred poslopjem je stal uplenjen voz olivno zelene barve podoben džipu. Poljaki so ga takoj spoznali za svojega in imenovali vojni voz. Mislil sem, da je to običajni pregled lovišča ali pa odstrel enega srnjaka.

Kako sem se čudil ko je komaj 200 m od nas nenadoma ob robu gozda obstal džip, general se je iz sedeža dvignil in odmeval je rezek pok – prvi-drugi – tretji. Čez kratko uro je šofer v džipu pripeljal poln voz srn in srnjakov pred upravno poslopje. Tudi nedorasla mladina je bila med njimi. General se še ni povrnil. Opoldan je že ležalo okrog 15 kom srnjadi v veži plantažnega upravnega poslopja in zvečer se je streljanje nadaljevalo in še drugi dan, dokler general ni postreljal vse kar leze ino gre v revirju.

To je torej bila smrt dahauske srnjadi.

Prej brutalen lov na ujetnike, obešenje, plinjenje, okuženje s flegmoničnimi, tifuznimi in malaričnimi bakterijami, umor v podpritisu atmosferskih prilik ali v ledeni vodi – sedaj umor nad divjačino. Človek je že leta 1944 postajal kolikor toliko dragocen material nemške vojne industrije, zato je perversiteti treba zadostiti, pa naj si bo to samo na žlahtni srnjadi.

Vse to je barbarsko nenaravno – vendar še zdaleč ne najkrvavejši odlomek v smrtnem mitu oskrunjenega stoletja.

Marsikateremu ujetniku je bila smrt odrešitev mučenja. Ako preneha biti srce, ako ne slišiš ničesar več, ne vidiš nič več, ne čutiš več gladu, si samo telo – stvar, meso, zemlja, prah in povrneš se v isto, iz česar si nastal. Bil si nepomembni trenutek v vrtečih

se kolesih večnosti. Najmučnejše za tebe ujetnika pa ni smrt, ampak sila k življenju brez milosti.

In brez milosti ni bil samo ujetnik – tudi žival. Tako je nemški rasizem dokazal, da je ujetnik enak divjačini, preden pogine nadčlovek Nemec, mora poginiti vse drugo.

Ali ni v zgodovini edinstvena likvidacija ujetnikov v taborišču Lublinka že začetek agonije nemškega rasizma? Vso vladanje in zadržanje esesovskih doglavnikov v taborišču je bil veren termometer nemškega dviga in padca. Sprva je bilo vsako taborišče ples smrti. Evropa je ječala pod udarcem smrtnih glave – polagoma je režim moral popustiti. Vivisekcije taboriščnih mogotcev so postale le privilegij takozv. znanstvenikov, ali priplazil se je v taborišče drug režim – režim nesnage, tifusa, pegovca, flegmon, skorbuta, izstradanja in duševnega mučenja.

Neverjetno tolpasto je bil vzgojen esesovski mogotec, Ludvik Thoma v svojih knjigah ni mogel lepše opisati značaj versko pokvarjenega bavarca. Prav taki so bili »civilni« v okolici Dachaua in tako vlti tudi njih esesovski sinovi v taborišču. Za šolanje je bila za taboriščem posebna šola vojakov SS divizije Prinz Eugen, Deutschland itd. Če sem slučajno naletel vežbajočo četo nemške mladine, vsi smo morali na povelje odkriti kape in se izogniti četi, ki je stala n.pr. v drevoredu ali na ulici daleč naokrog. Pa še takrat je bilo vedno slišati surovo zmerjanje, vihanje nosu in kvečemu priganjanje, da pridemo hitro v stran. Isto kakor mladina v SS hišah. Vedno nas je opljuvala, kadar koli smo šli mimo ali jih zalotili pri igranju otroških iger. Kretinar, muzelman – slavinar je bila njihova psotka in še kamne so metali v nas, tako, da je enkrat bilo celo nekemu stražarju, (nečitljivo, op. TK) mu je bilo ime in bil je lužiški Srb – preveč, znesel se je na njih prav po švabsko.

V tej svoji nadčlovečnosti, nadrasizmom, pa je bil esesovec sam tisti kretiner, ki se je dal povsod prevariti in povsod premotiti. Surovost in umor sta te ljudi izoblikovala v čudne ljudi primitivnosti in zabitosti.

Prav tak primer je bil v dopisovanju ujetnikov s svojimi. Vse mogoče poti so se tukaj našle. Noben

paket ni bil dovolj pregledan, nobeno pismo dovolj cenzurirano, da ne bi znali čitati med vrstami domače nam namenjene novice. Vsak ovoj v paketu je bilo potrebno naprevidneje pregledati in tako sem dobil v paketu celo partizanski tiskani oglas.

Kdor je le mogel je iskal veze s civili v tovarnah in delavnicah in preko njih pošiljal in sprejemal pošto in celo pakete. Za mene je usodno – srečno se prigodil sledeč dogodek.

Pred vojno sem bil v letih okrog 1930 zaposlen na rudniku Ljubija v Bosni. Na rudniku je obstajala komisija za drž. nabavke, katere sem bil član. Rudnik je vsako leto naročal več vagonov moke za svoj konzum in pri eni taki licitaciji sem spoznal simpatičnega ravnatelja in zastopnika trapistovskega mlina na Vrbasu pri Banja Luki Filipiča. Bil je tudi najnižji s ponudbo in vsako leto je dobavljal skoraj vso potrebo za veliko podjetje. Ko sem potem delal v gradbenem komandu protiletalski bunker za plantažnim upravnim poslopjem v taborišču, se pojavi neka starejša žena in začne z menoj govoriti slovensko.

Trenutek prej sem namreč po slovensko klical prijatelja inž. Stefanoviča iz Beograda, naj mi pride pomagati prerezati neke deske za opaž. In ta žena me nagovori slovensko in še to v značilnem mariborskem narečju! Plaho se je spogledovala okrog in prinesla je kmalu nato kos namazanega kruha. Svetovala mi je, naj se obrnem na moža, ki je obratovodja tovarne popra, ki so ga mleli iz rastlin zraslih in odgojenih na plantaži od ujetnikov. V tej tovarni, ki je bila sestavni del plantaže so delali kakor na plantaži sami ujetniki.

Šel sem kmalu v prihodnjih dneh v njegovo pisarno in k sreči pomnil se me je iz Bosne. Ni bil v esesovski uniformi ampak civilni nameščenec te esesovske tovarne. To mi je olajšalo zavest in stanje. Vsi taboriščni ujetniki so ga hvalili in smatrali kot poštenega človeka, ki s esesovsko kulturo nima pravega stika! In res je bilo tako.

Pripravljaj sem s prijateljima Leonom in Gustavom preseneč drzen načrt!

Kaj ko bi moja žena postala sorodnica Filipičevih in prišla iz Celja na obisk k njej? Saj Celje ni daleč

od Maribora in Filipičeva je bila doma iz Maribora iz magdalenskega predmestja! Premlevali smo načrt iz vseh strani, iz vseh momentov in prišlo je povrh še nekaj čisti slučajnega vmes!

Skozi plantažo vzdolž taborišča gre glavna cesta iz Dachaua do mlina na reki Amper. Po tej s granitnimi kockami tlakovani cesti smo vsako jutro marširala v četverostopih prva in druga plantažna komanda in se vračali poleti tudi ob 9 uri zvečer. Ko se tako en dan vračamo po tej cesti – bil sem drugi v redu na desnem krilu, zagledam kako stopa vzporedno z menoj neka žena oblečena tako neka po domače – stražarji so šli za kolono na drugi strani – ter začne naenkrat slovensko vpraševati v gorenjskem narečju »Kje je Francelj?«

Tu ga ni, dela v drugi komandi, ki hodi v München v tovarno vagonov – tam ga skušajte najti.

To je potrdilo moj sklep, da je osnova organizacije bila pravilna in izvršitev možna!

Leon mi je obljubil, da bo pazil na vsak migljaj doglavnika, ako bi slučajno iskal mene radi kakega dela in prežal na stanovanje Filipiča – ako bo le kaj sumljivega. Canaval pa je imel nalogo, da doglavnička prepriča, da sem šel na čisto drugi konec plantaže, ako bi me kdo trenutno iskal ali ako bi bila slučajna kaka kontrola!

Tako je romalo pismo v Slovenijo, predano nekje na monakovski pošti – varno pred letčo pošto cenzuro gestapa – nosila ga je sama hčerka Filipiča, ki je po osvoboditvi tudi poročila nekega Čeha, sodnika iz Prage, katerega je spoznala med taboriščniki.

Bil je neki poletni vroč dan. Začel se je kakor običajno z apelom – štetjem, čakanjem, prerivanjem in odhodom v četveroredih na plantažo. Tam zopet štetje in odhod na delo. Moje je bilo v baraki za plantažnim upravnim poslopjem, čisto blizu takozvane stražarske črte, katero prekoračiti je pomenilo smrt.

Dan kako običajen!

Doglavnik je švigal na kolesu po plantaži naokoli in gledal sumljivo na vse kretnje ujetnikov. Stražarji so leno s puško v roki tepasto gledali v rajo in iskali senco. Kapo je od časa do časa s povzdignjenim

Taboriščna številka (Muzej novejšje zgodovine Celje)

Taboriščni plašč
(Muzej novejšje zgodovine Celje)

glasom vpričo prihajajočega doglavnika opozoril ujetnike na pretečo nevarnost in zopet opozoril s tihim glasom, da je nevarnost pri kraju.

V barako vstopi stražar in pokliče mene, številko to in to s pozivom, da naj takoj pridem k upravniku mlina za poper. Strogo-osorno in ponižujoče. In še celo spremlja me do pred vrata mlina!

V pisarni je bil slučajno navzoč neki uniformiranec, zato sem bil sprejet zelo nemilostno. Kakor strogo povelje je glasilo njegovo: »Sledite mi takoj v prvo nadstropje mlina!« Tam kakor čudo se ozira na vse kraje ter naenkrat odsloni mala iz neoblatih desk

zbita vrata in že se znajdem v jedilnici Filipiča – kjer čaka na mene moja žena in moj dvanajstletni sin!

Akoravno sem ves ta načrt svidenja skuhal sam v moji glavi – se me loteva veselje, razburjenje, doživetje, ki ga človek nikdar ne pozabi in od samega vzradoščenja sem moral sesti. Kaka smelost moje žene iti mimo taboriščnih straž s sinom v dobi nenehnega bombardiranja vlakov in prevoziti tako dolgo pot iz Celja do tega močvirskega kraja smrti!

In tako sem z družino v tej sobi v neposredni bližini spodaj neumorno patroljujočega zloglasnega doglavnika, ki me je že parkrat oklofutal užival nepopisno srečo družinskega svidenja.

In šel sem še dalje! Spodaj v mlinu je delal moj sosed iz Polul Justin Grilanc. Prosil sem Filipiča za dovoljenje, da pripelje po isti poti njega v sobo, da vidi svojo sosedo in da mu izroči žena pozdrave svojih in sina, ki se je rodil v gestapovskem zaporu in ki ga še ni niti videl!

Ne bom pozabil rosne oči mojega sosedu in sotripina in obenem njegovo začudenje tej organizaciji.

Organizacija je bilo edino veselje, katero smo imeli v taborišču. Organizirati kruh, krompir, Lednikove paradižnike na plantaži (Lednik, klicali so ga tudi Trboveljčani skratka Cecko je bil nekak čuvar paradižnikovih nasadov na plantaži ter je nam Slovencem mnogo pomagal pri organiziranju te vitaminske hrane), prve kumara iz toplih gred, čevlje, podplate, perilo in sploh vse, kar se je le moglo zamenjati ali pa oškodovati esesovsko gospodarstvo! Organizacija, to je bil višek pretentanja esesovskega stražarja.

In tako sem končno v tem srečnem svidenju prosil tudi Leona, da vidi in spozna mojo ženo. S solzami v očeh je pravil, da se tudi njegova žena nahaja v gibanju odpora severno Varšave in da ne ve ali jo bo še kedaj videl. Velikokrat človek sluti usodo naprej – res ni je več videl.

In zvečer, ko smo odhajali v taborišče je v stolpu mlina sedela moja žena s sinom in poslušala Pregljevo sokolsko pesem v četverostopih odhajajočih ujetnikov. Samo štirje smo takrat vedeli – zakaj se gre. Zadnji pozdrav z mahajočo roko in kratko nato so se zaprla za nami vrata taborišča in stopali smo v mlin ljudi.

Ko sem prišel po končani vojni domov, sem še le takrat zvedel v kaki nevarnosti je bila vsa organizacija. Moj sin nemiren kakor so pač otroci je tekal z drugimi otroci esesovcev po okolici okrog in se spravljal celo v živalski vrt loviti postrvi z organiziranim trnekom seveda! To strast mu je dala že v mladih letih mimo Polul tekoča Savinja.

Pretentalo pa se je tudi vso SS s celokupnim vodstvom ter njih strogo cenzuro v Münchenu! Državni

varnostni glavni urad je nasedel ujetnikom in kako čudno se le to sliši!

Dunajčan dr. Rudolf (priimek nečitljiv, op. TK)-dolgoletni taboriščnik je spisal v taborišču igro: Krava noč na Strahovljah ali prava ljubezen to ni. Ta igra je bila edinstvena parodija na Hitler-a ter je bila prvič uprizorjena poleti 1943 l v taborišču samem neko nedeljo. Igrali so sami poklicni igralci. Glavno vlogo je imel Geršonek, član hamburškega gledališča ter je igral Adolar-a, Kuniberta, grofa Strahovelskega na in pri Strahovljah. Geršonek je vedno jecljal, ko je izgovarjal besedo Adolar-vedno preračunano pred ar, kakor da hoče prvim štirim črkam pridodati f.

Publika – sami taboriščniki so spremljali igro z velikim odobravanjem in ploskanjem, kajti vsakdo je spoznal blestečo parodijo na koncentracijsko to taborišče ter duh tretjega rajha. Viteza Sancho Pansa v tej igri je prav mojstrsko podajal Gustav Eberle, španski borec in ko je sabotiral inštalacijo na novem krematoriju, je za las manjkalo, da ga ni zadela črna roka esesovca – malo, pa bi ne ušel gotovi smrti v plinski peči.

Tudi Jugoslovenci smo imeli svoje kulturne nastope. Spremljala nas je domača pesem. Božo Grošelj nas je popeljal s svojim ubranim petjem v domači kraj – recitiral nam je nekdo Prešerna in »Buči morje Adrijsko« je postala priljubljena pesem vseh narodov Evrope, tlačenih takrat v taborišču.

Inž. Leskovšek, sedaj univ. profesor v Ljubljani je potem na primer v taborišču Kottern organiziral celi pevski zbor in pridno vadil ujetnike partizanskih pesmi. Vodja vsega slovenskega kulturno-pevskega delovanja v Dachau-u pa je bil Folti Hartman iz Celovca, ki je imel neumorno voljo vaditi slovenski pevski zbor tako, da je slovenska pesem v Dachau-u postala poznana vsakemu taboriščniku, pa najsi bo še iz tako daljnih krajev doma.

Iz kamenolomov v Alzaciji in blizu Češke meje, iz rudnikov in tunelov, iz regulacij rek se je valil transport za transportom v Dachau, bila je reka bledih,

izčrpanih, oslavljenih ljudi. Može z votlimi očmi, z izsušenimi jeziki, z nagubano kožo na do skeleta suhem telesu, z globokimi votlinami med naprej upognjenimi rebri, so se počasi z utrujenimi težkimi in izmognanimi koraki vlekli na svoje sprejemne bloke.

Težki bolniki so bili sprejeti v taboriščno bolnico, imenovali smo jo revir, zdravi ali vsaj kolikortoliko zdravi so se morali podvreči izolaciji karantenskega bloka.

Takrat je Nemčija mislila, da je zmaga že v njenih rokah. Ta tozadevna zmaga pa je povzročila čiščenje nemškega naroda.

Kdor ni mogel ničesar dati, je bil izgubljen. Uničenje je bilo neizogibno.

Kakor se uničuje stenice.

Ko smo to spoznali, nam je zastala kri v žilah.

Bilo je proti jeseni leta 1943. Nekega dne pride povelje, da se naj javijo vsi ljudje, ki se čutijo bolnega in nesposobnega za delo. Po vseh komandah je šla komisija v civilu, spremljana od taboriščnega zdravnika, ki je izbirala in zapisovala številke. Dala pa je tudi preko tolmačev dati na znanje, da bodo tisti, ki so neozdravljivo bolni odpuščeni domov, tisti pa, ki so samo deloma nesposobni, bodo prišli v nekaka invalidska zavetišča, kjer bodo delali pod posebnimi pogoji samo lažja dela.

Zapisovali pa so tudi vse tuberkulozne, vse spolne bolane in okužene, vse bolnike s težkimi flegmonami, vse pohablence in končno invalide in starce nad 70 leti.

Poleg invalidov in težko bolnih se je javilo veliko taboriščnikov prostovoljno! Kdo le ne bi zamudil take sijajno, ugodno priliko se rešiti na tak način taborišča smrti in samo priti iz tega pekla in večnega vrvenja ljudi.

Taboriščniki iz delovnega urada so dan in noč tipkali na pisalnih strojih in sestavljali sezname nesrečnikov, katerim bode nesreča njihove bolezni ali onemoglosti prinesla polovično ali celo svobodo!

Bilo je neko nedeljo popoldne. Zasvirala je sirena – in klicala na prostor za apele. Tisoči so marširali in neka posebna komisija še je tam ponovno zbirala invalide ter dala zopet priliko, in makar si izmisliti, kako navidezno bolezen.

Že dolgo ni bilo med ujetniki tolikega razburjenja. In življenje je nato teklo svojo normalno pot naprej – razburjenje se je počasi poglelo in tisočpetsto izbranih mož je že začelo počasi izgubljati vero in upanje na svobodo.

Izbrani težki bolniki se počasi začeli se popravljati – toliko so ozdraveli, da so zopet začeli hoditi na delo, a mnogi se med tem umrli, brez da bi videli svobodo. Mnogim pa je pošlo upanje na tako zaželeni invalidski dom.

Vendar poznal sem Ljubljancana, ki je mislil drugače. Ni bil dolgo v taborišču, okrog 70 do 75 let star trgovski nameščenec in ker je bil resnično bolehen, je delal v komandi v taborišču, kjer so v neki baraki parali stare cunje v trakove in pletli nekake pasove za nemško vojno industrijo. Ko je prišla komisija v barako, se je takoj javil za invalidski dom. Vendar spoznal je kmalu nato strašno prevaro in zadnja dva-tri dneva pred odhodom je jokal in se venomer poslavljaj od nas tovarišev, ki mu nismo mogli več pomagati.

Bilo je neke nedelje popoldan. V taborišču živo vrvenje. Spravljaj se je skupaj od komisije za invalidski dom zbran in določen transport. Razburjenje – poplah se je loteval nas vseh, kajti nikdo ne ve kaj ga čaka do zadnje minute življenja.

Tisočpetsto mož se je ustavilo na prostoru za apel. Po sto mož so spustili v velike dvorane upravnega poslopja, ter jim odvzeli vse, kar ne bi kdo rabil med »potovanjem«. Deponirati se morali denar, katerega so še imeli, oddati so morali vse nadvečno perilo in mesto boljše progaste taboriščne obleke so dobili staro ponošeno cotasto obleko iz kopriv. Sicer je bile tako postopanje normalno pri vseh transportnih odhodih v zunanje komande Dachau-a.

Vendar je ta transport imel neko čudno obeležje. Prišli so tovorni avtomobili – in celo SS je pomagala težko bolnim in invalidom se natovoriti na vozove. In tudi belo oblečeni strežniki iz taboriščne bolnice so se vrteli poleg.

In ali je bilo nalašč odrejeno tako slabo oboroženostno spremstvo esesovskih stražarjev?

Transport se je oddaljil – zadnje pozdrave stotine rok v slovo!

Nekega dne je prinesel in ni bilo dolgo od tega odhoda uradnik gestapa v taboriščni delovni urad cel kup aktov.

Prijava smrti – formularji v običajnem formatu ampak z čudnim dodatkom »invalidski dom«.

Na delovnem uradu zaposleni taboriščniki so takoj spoznali, da so to možje z imeni iz prvega, drugega in tretjega takega invalidskega transporta.

Vsak dan se dospevale te smrtne objave – tako dolgo, da je prvi transport bil zaključen z številko tisočpetsto.

Do zadnjega moža brez izjeme.

In tako je doživel brez izjeme isto usodo drugi – tretji – četrti in vsak invalidski transport iz Dachau-a.

Kajti »invalidski dom« Dachau-a je ležal nedaleč Linz-a v Mauthausenu in bil je plinska celica.

Kdor je bil takrat poleg in videl može, kako so se poslavljali, ta razume, kaj pomeni premostiti svojo lastno smrt.

Ti možje so jo premostili in žive tako naprej preko časa, ki jim je bil določen – akoravno so njih telesa že davno umrla.

In živi, ki so ostali!

Ti grade danes hiše nove bodočnosti in oni, ki so poginuli v plinskih celicah, grade z njimi!

Kdo ni poznal od Slovencev, ki so bili v Dachau-u trobentača Kirilenka!

Taborišče je imelo tudi godbo, ki je bila vsaj v Dachau-u prava tradicija. Ako je v taborišče se najavil kak »visoki« obisk, tedaj je vedno morala taboriščna godba igrati pred vhodom v taborišče in kvitirala zato milostni smeh gostov. Vendar je taboriščna godba daval tudi koncerte posebno v nedeljo popoldan za nas ujetnike.

Bila je prijetna sprememba, ko nas je godba dvignila iz brezkulturnosti in surovosti bednega in pustega življenja ter nas skušala dvigniti in pozabiti na šikane kapov, starešin sob in blokov in esesovcev – razen tega pa je ta godba služila taboriščnemu vodstvu, da se že naprej ob dobri priliki lahko sklicuje na humaniteto svojega vodstva!

Ali ni služila operacijska soba v revirju in čiste postelje malarične postaje istemu cilju?

Matejka je vodil taboriščne godbe leta in leta, večkrat pa ga je tudi zamenjal neki Poljak, dirigent varšavske opere, ki je posebno rad intoniral poljske narodne pleske. Takrat je aplaus bil posebno živ – bil je hvaležno in prisrčno odobravanje tisočih tovarišev.

Nekdo je začel leta 1943 stalno igrati na ruskem bloku trobento. Takoj se je videlo, da je to poklicni virtuozi. Kirilenko je bil po poklicu prvi trobentač moskovske opere in v svojih prostih urah smo slišali vesele ukrajinske popevke, operne arije, ruske narodne in tudi moderne plesne glazbe nam ni ostal dolžan.

Bil je ujet z celim ruskim frontnim gledališčem v nekem kotlju ter nato igral v Münchenu v jazz Kapeli.

Pot od Münchena do Dachau-a pa ni dolga.

Medalja za zasluge za narod (Muzej novejšje zgodovine Celje)

Božidar Godec po drugi svetovni vojni
(Muzej novejšje zgodovine Celje)

Kmalu je Kirilenko igral v taboriščni godbi, delal pa je v kuhinji po deset ur na dan in lahko se je tam najedel do siteda kakor vsi kuharji celega sveta.

Spomnim se nekega njegovega nastopa v nedeljo popoldan! Čajkovsky – Rimski-Korsakov, Schubert, Verdi se bile njegove solotočke in igral je tako, kakor da je pozabil, da je v koncentracijskem taborišču.

Nekega dne pa je bil poklican na zaslišanje v München. Vrnil se po dveh dnevih s krvavimi konci prstov – nohti se mu bili s silo odtrgani z desne in leve roke.

In tako je bilo v pozni spomladi leta 1943, ko so Kirilenka odvojili na poseben blok z drugimi Rusi ter ves blok izolirali. Vse to je bilo do skrajnosti sumljivo.

Skušal sem obiskati Kirilenka – videl sem ga na mreži plota ihteti – tam je stal dolgo časa in zdelo se mi je, da imam pred seboj obisk v živalskem vrtu.

Mreža je bila dvojna.

Vendar v nedeljo popoldne je Kirilenko zopet nastopil pri koncertu. Njegova trobenta je sipala virtuoznost glasov v bleščečih kaskadah in trobentač še ni nikdar tako pristrčno igral!

In vendar – Kirilenko je bil drugi dan zopet v popolnoma izoliranem bloku.

Kmalu nato je nekega dne stalo pred izhodom taborišča 79 Rusov – med njimi mnogo nam znanih oficirjev. Sam komandant taborišča, več esesovskih oficirjev, vodja raporta – vse je bilo prisotno! Kaj to pomeni! Do desete ure je trajalo čitanje spisov, nato je krenila kolona po dvajset mož preko potoka, zavila na desno mimo delavnic do pred krematorija.

Kirilenko je bil v koloni zadnjih dvajsetih. Nervozen si je grizel ustnice – vedel je, kaj ga čaka.

Vseh 79 Rusov so esesovski krvniki likvidirali s strelom v tilnik, čim je vsak posameznik prestopil prag vrat, ki so peljala v dvorane krematorija.

Da – da – to je bila kratka procedura v neposredni bližini krematorija. Zvedel sem kasneje, da se bili oficirji večinoma višjega ranga in štabni. Hitlerjevsko žrelo je bile nenasitno.

Ne morem se otresti zavesti, da je takih tragičnih usod bilo na stotine. S silo moram odložiti pero in prekiniti z opisovanjem nesreč vseh teh malih ljudi, ki jih je zmlél mlin usode.

Še vedno se ob misli na vse to sprašujem, ali je to mogoče, da si prestal in prebrodil vse te nenehne na vsakem koraku grozeče in preteče nevarnosti taborišča?

Vendar, ko sem po osvoboditvi zopet prvič dal čez rame svojo staro dobro skrito puško in se podal v naš svoboden gozd – takrat mi je bilo jasno, da niso bila leta trpljenja zastonj, da diham svoboden zrak in hodim po svobodni zemlji.

Ko sem lani obiskal po devetih letih Dachau in seveda taborišče, sem jo mahníl kar peš iz kolodvora po toliko znani asfaltirani cesti, čeravno je čakal autobus, proti glavnim vhodnim vratam, kjer me je napis« American camp» in straža posvarila, da je ta vhod prepovedan. Zato sem moral okrog.

Pred krematorijem je stala straža v uniformi ameríkanskega vojaka, stražar sam pa je bil mlad Bavarec, ki se je živo zanimal, ali mu znam povedati številke žrtev tega taborišča. Kdo bi le znal te povedati na svetu!

V bivšem taborišču stanujejo begunci iz vzhodne Nemčije in našel sem tam samo enega edinega bivšega Dachauca – župnika iz Češke – Nemca, ki je ostal kar tam in izvršuje dušno pastirstvo v tej prečudni naselbini.

Drevoredni topoli so zrasli nekoliko višje, živalski vrt je spremenjen v pravo vaško gmajno, plantaže pa je vzel v najem neki Švicar. Prehodil sem jo od kraja do kraja – vse je zanemarjeno, mlin za poper stoji in v sobi barake, kjer sem delal precej časa stanuje Kočevár s svojo družino. Simbolična igra usode!

Ko sem hotel pregledati bunkerje za taboriščno kuhinjo, me je ustavila vratarka – tam je sedaj tovarna za usnje. Tudi znanega esesovskega dachauskega muzeja, ki je bil na prvem bloku, ni nikjer. Kdo je odnesel nagačena telesa ujetnikov s originalno kožo, še ponekod tetovirano in namizne električne svetilke s senčniki narejenih iz prepariranih kož taboriščnikov!

Spričo vsega najdenega sem dobil utis, da se skuša čim bolj zbrisati iz sveta vse kar spominja na to taborišče smrti.